

CENTESIMUS ANNUS

Introducere

Centesimus annus, publicată pe 1 mai 1991, se integrează în vastul și deja secularul capitol din istoria Bisericii Catolice, intitulat “doctrina socială”. Este o enciclică puternic ancorată în istoria omului contemporan, iar pentru a demonstra acest aspect este de ajuns să precizăm că al treilea capitol are un titlu semnificativ: “Anul 1989”.

Deja în precedenta enciclică “Sollicitudo rei socialis”, papa Ioan Paul al II-lea subliniase faptul că “doctrina socială creștină” trebuie integrată în domeniul

“teologiei și în special al teologiei morale” (SRS, 41).

Intr-adevăr, - așa cum a subliniat cardinalul de Köln Joseph Höffner - “doctrina socială creștină” poate fi definită astfel:

“ea înseamnă complexul de noțiuni ale filosofiei sociale (derivate din natura esențial socială a omului) și ale teologiei morale (ce provin din planul salvific creștin) referindu-se la natura și orînduirea societății umane, ca și la normele și datoriile care rezultă din acestea și care trebuie puse în practică în condițiile concrete ale istoriei”¹.

Doctrina socială catolică este prezentată în diferite documente care se adaugă unul altuia în decursul ultimului secol. În ordine cronologică, acestea sînt: Enciclica *Rerum novarum* a lui Leon al XIII-lea (1891), enciclica *Quadragesimo anno* a lui Pius al XI-lea (1931), radiomesajul lui Pius al XII-lea (1941), enciclicile lui Ioan al XXIII-lea *Mater et Magistra* și *Pacem in terris* (1961 și 1963), *Populorum progressio* și *Octogesima adveniens* ale lui Paul al VI-lea, și cele trei enciclici ale lui Ioan Paul al II-lea, *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis* și ultima, *Centesimus annus* (1981, 1987 și 1991).

Aceste documente, alături de altele date de Sfîntul Scaun, au creat un mesaj creștin social încadrat cu seriozitate și clarviziune în istoria omenirii. Un atare mesaj, valid pentru toți oamenii de pe toate continentele intenționează să ofere o cheie de lectură a omului modern și a provocărilor pe care acesta le aduce credinței.

---

¹HÖFFNER, J., *La dottrina sociale cristiana*, ed. Paoline, Milano 1986, p 9.

“Doctrina socială creștină - în special în orientarea sa politică, etică și pedagogică - nu se propune ca un punct terminus, nici ca un paradis terestru, nici ca o glorificare triumfalistă a “lumii moderne”, ci ca o ordine socială care permite omului îndeplinirea voinței lui Dumnezeu și trăirea unei vieți creștine coerente cu Evanghelia. Doctrina socială respinge atât utopismul social, cât și un creștinism spiritualist de ghetou, care nu recunoaște credinței creștine nici o capacitate de coordonare în sfera socială și abandonează lumea propriului ei destin. Speranța în viitor nu ne determină să fugim de lume; dimpotrivă, ne ajută să fim liberi pentru a fi astfel capabili să structurăm realitățile pămîntești așa cum o cere credința”².

Așadar, doctrina socială catolică, din care face parte și Centesimus annus, îl ajută pe creștin să citească cu un discernământ just istoria omului, putînd astfel să interpreteze “semnele timpului”.

Deși de la începuturile creștinismului, Biserica s-a implicat în sfera socială, ca și doctrină sistematică, bine tematizată după criteriile actuale ale rigorilor unei științe de sine stătătoare, începe, așa cum am menționat deja cu enciclica pe care Leon al XIII-lea a scris-o în 1891, dindu-i un titlu semnificativ, *Rerum novarum*. Deja e o tradiție în a afirma că “gîndirea” socială a Bisericii începe tocmai cu această enciclică, care încearcă să repare ceea ce se numea “ruptura” dintre Biserică și lume. Acea “ruptură” dintre Biserică și lume, mai ales cu lumea muncii, cu muncitorii, și care a fost refăcută definitiv de către conciliul ecumenic Vatican II, a început cu “preluarea puterii” de către revoluționarii francezi din 1789. Biserica nu a fost contrară idealurilor revoluționare de “libertate, egalitate și fraternitate”; a fost însă și este contrară divinizării Rațiunii, zeiței rațiunii, așa cum a fost denumită în anii ulteriori revoluției franceze. Biserica era contrară în a crede că doar rațiunea ar putea da un raspuns satisfăcător atîtor “de ce?” ale oamenilor. Motto-ul lui Kant “Sapere aude! Ai curaj de propriile tale acțiuni”, care era posibil plecînd de la concepția carteziană a ideilor “clare și distincte”, era refuzat de Biserică, întrucît ea considera și crede că propria rațiune nu este suficientă pentru a explica realitatea și că, mai mult, rațiunea trebuie să fie ajutată de credință conform gîndirii Sfinților Părinți și Scolasticii: “fides quaerens intellectum sed intellectum quaerens fidem”.

Iată de ce Biserica era considerată în afara istoriei Europei (mai precis a unor evenimente concrete europene care, bineînțeles nu cuprindeau toată istoria); era considerată

---

²HÖFFNER, J., *o. c.*, p 12.

în afara istoriei deoarece, conform revoluționarilor, raționaliștilor, masonilor și altor dușmani ai ei, nu mai avea nimic de spus omului întrucât evoluția istorică demonstra - iar atunci părea că așa este - că de la Dumnezeu, de la Biserică, de la credință, de la preoți, de la sacrameinte nu se mai putea aștepta nimic bun, util.

În secolul al XIX-lea, dezvoltarea istorică a națiunilor europene este marcată de evoluția acelor doctrine politice, sociale și economice care, în mod deschis, îl ignoră pe Dumnezeu, sau, cel mult, îl consideră valid doar ca un suport spiritualist.

La sfârșitul lui 1800, Europa, în afară de a fi în plină perioadă “pozitivistă”, când știința este considerată capabilă să dea răspuns la toate, din punct de vedere socio-economic asistăm la a doua “revoluție industrială”. Un început în industrie avusese loc în secolul precedent în Anglia, odată cu introducerea războiului de țesut mecanic și a mașinilor cu aburi. În secolul al XIX-lea, în schimb, se naște adevărata industrie și odată cu ea, ca o necesitate intrinsecă, apare clasa muncitoare sau proletariatul. Acum se dezvoltă două doctrine, ambele cu rădăcini în ideile revoluției franceze: liberalismul și socialismul. Ambele propagă un viitor în care credința nu mai are nici un rost pentru omul care, în sfârșit, ia în stăpânire - grație rațiunii sale - cheile progresului, ale bunăstării și poate trăi liniștit și fără Biserică.

“Revoluția industrială” a acestei perioade determină o creștere vertiginoasă a producției industriale și pune bazele stabile și definitive ale dezvoltării capitaliste a societății. O atare dezvoltare a fabricilor a fost posibilă numai printr-o exploatare “sălbatică” a enormelor mase de muncitori care, nefiind tutelați, erau exploatați într-o manieră rușinoasă și revoltătoare, iar prin sudoarea frunților lor au permis dezvoltarea acestor societăți, adică a celei europene și a celei nord-americane.

Condițiile muncitorilor din fabrici sînt de neînchipuit pentru noi. Ziua de muncă era de 16 ore pentru adulți (nu rareori adult era considerat cel ce împlinise opt ani) și de 12 ore pentru femei și copii. Plata era mizerabilă într-o așa măsură încît la Berlin, în 1888, un muncitor nu avea bani nici pentru a-și cumpăra un ziar, aceasta bineînțeles, în cazul în care avusese oportunitatea de a fi frecventat vreo școală.

Existau așadar la acea oră două clase sociale: cea a burghezilor bogați sau mai puțin bogați, și o alta, imensă, a muncitorilor și țăranilor, mulți dintre aceștia din urmă neavînd un teren propriu, ci lucrînd la boieri.

Iată pentru care motiv cele două “ideologii” ale timpului, liberalismul și socialismul se nasc și reflectă cu claritate pozițiile și ideile celor două clase sociale.

Acesta este contextul social în care Leon al XIII-lea promulgă *Rerum novarum*. Aniversând o sută de ani de la apariția ei, Ioan Paul al II-lea, în enciclica *Centesimus annus* propune la început o nouă lectură a enciclicei leonine:

“îndemnînd “să privim înapoi”, la textul însuși pentru a descoperi din nou bogăția de principii fundamentale formulate într-însa pentru a soluționa problema muncitorească. Dar invit și la a privi “împrejurul nostru”, la “lucrurile noi” care ne înconjoară și în mijlocul cărora trăim, dar care sînt cu totul altele decît cele care au marcat ultimul deceniu al secolului trecut. În sfîrșit, vă invit să “privim spre viitor”, întrevăzîndu-se deja Mileniul al treilea al erei creștine, plin de necunoscute, dar și de promisiuni” (CA, 3).

Astfel este confirmat adevăratul sens al Tradiției Bisericii care se aseamănă celui

“stăpîn al casei care scoate din tezaurul său lucruri noi și lucruri vechi” (Mt 13, 52).

Acest tezaur îl reprezintă marea și constanta preocupare a Bisericii, care

“conține “lucrurile vechi”, primite și transmise dintotdeauna, și permite citirea “lucrurilor noi”, în mijlocul cărora se desfășoară viața Bisericii și a lumii” (CA, 3).

I. Aspectele fundamentale ale enciclicei *Rerum novarum*

Așa cum am menționat deja, la sfârșitul secolului trecut, Biserica se găsea în fața unui proces istoric deja în act de mai mult timp, acela al industrializării și al clasei muncitorești. Apăruseră deja primele forme de imperialism favorizat de acumularea de capital.

“Apăruse o nouă formă de proprietate, capitalul, și o nouă formă de muncă, munca plătită, caracterizată de ritmuri grele de producție, fără o respectare suficientă a sexului, vârstei și situației familiale, determinată doar de eficiența care crește profitul” (CA, 4).

Am menționat deja condițiile din fabrici. Din literatura timpului, merită să fie citite *Oliwer Twist* de Charles Dickens, sau romanele lui Emile Zola.

“Munca devenea astfel o marfă, care putea să fie cumpărată sau vîndută liber și la prețul stabilit de legea cererii și ofertei, fără a ține seama de minimul necesar pentru întreținerea unei persoane sau a familiei. Mai mult, muncitorul nu avea nici siguranța

că va reuși să-și vîndă “propria marfă”, fiind amenințat mereu de șomaj, care, în absența prevederilor sociale, însemna spectrul morții prin înfometare” (CA, 4).

În acest text al lui Ioan Paul al II-lea este schițat un cadru al lumii muncii care se transformă într-un conflict între clasele sociale, între capital și forța de muncă, adică persoanele considerate ca o marfă. Din acest motiv

“esențialul Enciclicei a fost tocmai acela de a enunța condițiile fundamentale ale justiției în conjunctura economică și socială de atunci” (CA, 5).

Noutatea lui Rerum novarum este aceea de a demonstra că Biserica are încă ce spune *“în fața unor determinate situații umane, individuale și colective, naționale și internaționale, pentru care formulează (formula) o adevărată doctrină, un corpus, care îi permite (a) să analizeze realitățile sociale, să se pronunțe asupra lor și să indice orientările necesare unei juste soluționări ale problemelor ce decurg (eau) din aceasta” (CA, 5).*

Procedînd astfel, Biserica demonstrează pe bună dreptate că posedă “un statut de cetățenie” în lumea modernă.

“Intr-adevăr, pentru Biserică, a învăța și a răspîndi doctrina socială aparține misiunii de evanghelizare și face parte esențială din mesajul creștin... (este) “noua evanghelizare” de care are neapărată nevoie lumea modernă care... trebuie să-și înglobeze printre componentele sale esențiale mesajul doctrinei sociale a Bisericii” (CA, 5).

Cheia de lectură a textului leonian o reprezintă demnitatea muncitorului, iar prin aceasta derivă intrinsec demnitatea muncii. Munca este atît personală, întrucît

“forța activă este inerentă persoanei și proprie celui ce o exercită, fiindu-i dată spre propriul avantaj” (CA, 6),

dar și socială,

“deoarece se poate afirma pe bună dreptate că munca muncitorilor este aceea care produce bogăția Statelor” (CA, 6).

Un alt principiu prezent în Rerum novarum este cel care subliniază dreptul la “proprietatea privată”. La acest argument - central în lectura societății actuale făcută de Ioan Paul al II-lea în Centesimus annus - vom reveni în paginile următoare. Aici amintim doar că tipul de proprietate la care se referă Leon al XIII-lea este cel al pămîntului, însă aceasta

“nu neagă ca rațiunile adoptate pentru tutelarea proprietății private, adică pentru afirmarea dreptului de a posedea lucrurile necesare dezvoltării personale și a propriei familii - indiferent de forma concretă pe care acest drept o poate asuma -, să își păstreze și astăzi propria valoare. Aceasta trebuie afirmat din nou fie în fața schimbărilor la care sîntem martori, schimbări ce au loc în sisteme unde domnea proprietatea colectivă a mijloacelor de producție; fie în fața crescîndelor fenomene de sărăcie sau, mai exact, în fața piedicilor puse proprietății private, ce se prezintă în atîtea părți ale lumii, inclusiv acolo unde predomină sistemele care se laudă cu afirmarea dreptului la proprietatea privată” (CA, 6).

În acest text, este evidentă denunțarea gravelor condiții în care trăiesc milioane de oameni, tocmai din cauza negării proprietății private. Ajunge să ne gîndim la luptele săracilor țărani din Brazilia, denumiți tocmai “sem terra”, “fără țară”, acei nenumărați “empobrecidos”, “săracii”. În contextul nostru local, confuza și rău aplicata lege agrară crează în mediul rural nenumărate cazuri de sărăcire mai gravă decît în perioada comunistă, întrucît organele statale în drept sau nu pot, sau nu vor din diferite motive egoiste, să se angajeze în îndepărtarea unor factori nocivi gravi prezenți în lumea rurală. În domeniul industrial, la orașe, sub o altă mască, se ascunde aceeași sărăcie, același dezinteres sau mașinațiuni meschine sau dea dreptul perverse ale organelor statale, care de cele mai multe ori nu caută altceva decît propriul interes, mărirea propriei puteri și averi, nevoind să se deschidă, să accepte legile și modalitățile unei democrații și unei economii competitive și oneste, constrîngînd nenumărate persoane, mai ales tineri și tinere să ia calea exilului, să lucreze “la negru” în alte țări, pentru că la noi, statul își dovedește incapacitatea sau reavoința în soluționarea unor probleme fundamentale ale existenței cotidiene a maselor largi populare. Iar în sectorul privat, cine reușește să capete un loc de muncă, este supus deseori setei de capital, avariției patronului, exact la fel cum se întîmpla și în timpul lui Leon al XIII-lea.

Considerînd toate acestea, Biserica este de acord cu sindicatele, deoarece a te asocia reprezintă un drept natural al ființei umane, deci anterior integrării în societatea politică. Statul trebuie să tuteleze drepturile naturale, nu să le distrugă. Iar dacă nu o face, se contrazice pe sine însuși.

Ioan Paul al II-lea relevă faptul că enciclica leoniană subliniază insistent și “limitarea numărului orelor de muncă” și al unui “salar just”. Dacă muncitorul

“constrâns de necesitate, sau de teama de ceva mai rău, acceptă un acord mai dur deoarece este impus de proprietar sau de imprenditor, și care voind sau nu, trebuie acceptat, este clar în acest caz că el suportă o violență împotriva căreia justiția protestează” (CA, 8).

Este interesant de notat ceea ce adaugă Ioan Paul al II-lea:

“Să voiască Dumnezeu ca aceste cuvinte, scrise în timp ce avansa așa-zisul “capitalism sălbatec”, să nu se repete astăzi cu aceeași severitate” (CA, 8).

Papa are în fața ochilor riscurile cu care este amenințată lumea actuală, adică acelea ale unui reînnoit “capitalism sălbatic”, riscuri transformate în unele locuri într-o cruntă realitate. Papa adaugă:

“Din nefericire, se întâlnesc și astăzi cazuri de contraste între patroni și muncitori, cărora le este ignorată cea mai elementară justiție în domeniul muncii, mai ales minorilor, fetelor și femeilor, referitor la orarul de muncă, la starea igienică a locurilor unde se lucrează, ca și a salarizării. Si toate acestea, în pofida Declarațiilor și Convențiilor internaționale în domeniu, ca și a însăși legilor interne ale Statelor” (CA, 8).

Un alt aspect al lui Rerum novarum, menționat de actualul pontif, este acela al datoriilor religioase.

“Nimănui nu-i este permis să violeze demnitatea omului, demnitate pe care însuși Dumnezeu o tratează cu un mare respect” (CA, 9).

Adaugă papa:

“Referitor la aceasta, trebuie să ne întrebăm dacă orînduirile legale actuale și practica societăților industrializate asigură într-adevăr dreptul elementar al odihnei festive” (CA, 9).

Ioan Paul al II-lea subliniază faptul că Rerum novarum critică cele două sisteme economice: socialismul și liberalismul. Primul este analizat și criticat într-o secțiune aparte a enciclicei; al doilea este criticat atunci când se abordează tema datoriilor Statului, a statului liberal prezent deja în timpul lui Leon al XIII-lea. Acesta afirmă în Rerum novarum:

“Totuși, în a tutela aceste drepturi ale persoanelor private, trebuie avută o grijă deosebită față de cei slabi și săraci. Clasa bogaților, puternică în ea însăși, are mai puțină nevoie de apărarea publică; clasa proletarilor, lipsită de un propriu ajutor, simte necesitatea de a îl căuta în protecția Statului. De aceea, muncitorilor, care

formează numărul celor slabi și nevoiași, Statul trebuie să le acorde cu preferință o grijă și apărare deosebite” (CA, 10).

Afirmațiile au valoare și astăzi, deoarece Statul trebuie să tuteleze drepturile celor slabi și neajutorați, iar actualul pontif subliniază că

“indivizii, cu cît sînt mai neapărați într-o societate, cu atît mai mult au nevoie de interesul și de grija altora, în primul rînd de intervenția autorității publice” (CA, 10).

În acest sens se înțelege importanța bazilară a concepției creștine referitoare la organizarea socială și politică, în special acel termen devenit la modă și numit “solidaritate”. Această solidaritate este numită de Leon al XIII-lea “prietenie”; Pius al XI-lea o numește “caritate socială” iar Paul al VI-lea “civilizația iubirii”.

Capitolul I al lui Centesimus annus se încheie sub semnul “solidarității”.

“Conținutul textului este o excelentă mărturie a continuității în Biserică a așa-zisei “opțiuni preferențiale pentru săraci”, opțiune pe care am definit-o ca o “formă specială de primat în exercitarea carității creștine”. Enciclica referitoare la “problema muncitorească” este așadar o enciclică despre săraci și despre condiția teribilă la care redusese mulțimi imense noul și nu rarul proces de industrializare. Si astăzi, într-o bună parte a lumii, procese similare de transformare economică, socială și politică produc aceleași rele” (CA, 11).

Aceasta este optica Bisericii: “proletarii” din enciclica leoniană de ieri sînt “săracii” lumii a treia de astăzi, iar prin lumea a treia nu trebuie înțeleasă populația atîtor țări africane și latino-americe, ci și est-europene, ca și din Asia.

Este poate bine să notăm că expresia “opțiune preferențială pentru săraci” nu derivă direct din Conciliul Vatican II, ci din două întâlniri ale Conferinței Episcopale Latino Americane (CELAM), ținute la Medellin (Columbia) în 1968 și la Puebla (Mexic) în 1979, unde Ioan Paul al II-lea a fost prezent în persoană.

II. Spre “lucrurile noi” de astăzi

Aniversarea lui Rerum novarum nu ar fi suficientă dacă nu ne-am opri atenția și asupra situației actuale. Ceea ce Leon al XIII-lea remarcase ca negativ în socialism, adică abolirea proprietății private, același aspect voim să-l privim în lumea contemporană. Referindu-se la două enciclici anterioare, Laborem exercens și Sollicitudo rei socialis, Ioan Paul al II-lea

afirmă că eroarea fundamentală a socialismului este de natură antropologică. Socialismul consideră omul doar ca un simplu element sau moleculă a organismului social.

“In acest fel, omul este redus la o serie de relații sociale și dispare conceptul de persoană ca subiect autonom al deciziei morale” (CA, 13).

Ne vin în minte conceptele marxiste pe care le-am auzit de atâtea ori, de “ființă socială”, “forțe de producție”. Dimpotrivă, conform întregii doctrine sociale a Bisericii

“socialitatea omului nu se termină în Stat, ci se realizează în diferite grupuri intermediare, începând de la familie pînă la grupurile economice, sociale, politice și culturale care... au... propria lor autonomie” (CA, 13).

Aceasta este autonomia pe care Ioan Paul al II-lea o numește “subiectivitate” a societății. Aceasta, împreună cu subiectivitatea individului, a fost anulată de “socialismul real”.

De unde își trage rădăcina această convingere a socialismului? Din ateism.

“Ateismul de care se vorbește, este strîns legat de raționalismul iluminist, care concepe realitatea umană și socială într-un mod mecanicist” (CA, 13).

Din aceeași rădăcină derivă și alegerea mijloacelor de acțiune, adică ceea ce este numită “lupta de clase”. Chiar dacă

“Biserica știe bine că în istorie conflictele de interese între diferitele grupuri sociale se declanșează în mod inevitabil iar în fața lor creștinul trebuie să ia deseori poziție cu decizie și coerență” (CA, 14).

Însă în lupta de clasă Biserica respinge ideea unui conflict, adică este respinsă lupta ca atare. “Lupta de clase”

“care refuză să respecte demnitatea persoanei în celălalt (și în consecință în sine însuși), luptă care exclude o rezolvare rațională a conflictului și caută ca atare nu binele general al societății, ci un interes al unei părți care se substituie binelui comun și vrea să distrugă ceea ce i se opune” (CA, 14).

Înțelesă astfel, “lupta de clase” nu este altceva decît repropunerea în cadrul diferitelor grupări sociale a doctrinei

“războiului total” pe care militarismul și imperialismul acelei perioade îl impuneau în raporturile internaționale” (CA, 14).

Așadar, în această optică, “lupta de clase” și “militarismul” au aceleași rădăcini:

“ateismul și disprețul persoanei umane, care fac să prevaleze principiul forței asupra rațiunii și a dreptului” (CA, 14).

Rerum novarum se opune așadar atât statalizării instrumentelor de producție, cât și concepției care lasă sectorul productiv complet în afara intervenției Statului. Această enciclică a indicat calea reformelor juste care trebuie să pornească în primul rând de la salvarea locului de muncă prin lupta împotriva șomajului. Societatea și Statul trebuie să asigure ca fiecărui muncitor să-i fie acordate oportunități reale de bunăstare și o anumită capacitate de a economisi. Pentru aceasta este bine pe de altă parte ca statul să controleze și să frâneze situațiile de exploatare

“mai ales în dauna muncitorilor mai slabi, marginalizați sau a imigranților” (CA, 15).

În acest sens, e decisiv rolul pe care îl au sindicatele ca și spații de exprimare a personalității muncitorilor, afară de faptul că sînt instrumente adaptate dezvoltării unei autentice culturi a muncii. Statul trebuie să colaboreze la deplina participare umană a muncitorilor în două moduri:

“indirect și conform principiului subsidiarității, creînd condiții favorabile liberei exercitări a activității economice, care să producă o ofertă abundentă de oportunități de muncă și de izvoare de bogăție. În mod direct și conform principiului solidarității, stabilind anumite limite autonomiei părților spre apărarea celui mai slab, părți care decid condițiile de muncă, și asigurînd în orice caz un minim vital muncitorului în șomaj” (CA, 15).

Aceste poziții ale Bisericii nu au rămas literă moartă, întrucît au avut o anumită influență în legislația socială succesivă în domeniul prevederii sociale, a pensiilor, asigurărilor de boală, etc.

Situația “fotografiată” de Leon al XIII-lea în enciclica sa a dus oricum Europa la cele două războaie mondiale. Aceasta deoarece, subliniază Ioan Paul al II-lea, eroarea care stătea la baza concepției despre societate, era tocmai aceea de a concepe libertatea umană total independentă de ascultarea față de adevăr, substrăgîndu-se astfel și de la datoria de a respecta drepturile celorlalți oameni. Conținutul libertății devenise iubire de sine într-o așa măsură încît era disprețuit Dumnezeu și aproapele.

Astăzi, continuă papa,

“armele să tacă... totuși, adevărata pace - să nu uităm - nu este niciodată rezultatul victoriei militare, ci implică depășirea cauzelor războiului și autentică reconciliere

între popoare. In schimb, timp de mulți ani atât în Europa, cât și în lumea întreagă a existat o situație de non-război mai mult decît de o autentică pace” (CA, 18).

Cea ce am avut în tot acest timp a fost...

“O cursă nebună spre înarmare (care a absorbit) resursele necesare dezvoltării unor întregi economii și pentru ajutorarea Națiunilor defavorizate. Progresul științific și tehnologic care (ar fi trebuit să contribuie) bunăstării omului, (este) transformat într-un instrument de război: știința și tehnica... folosite pentru a produce arme mereu mai perfecționate și mai distrugătoare” (CA, 18).

Logica blocurilor, denunțată cu vehemență de Sollicitudo rei socialis, a contribuit la mutarea conflictelor pe teritoriile țărilor în curs de dezvoltare, pentru a crea astfel dificultăți mai mari adversarului. Astăzi, avertizează papa, nici măcar nu trebuie să ne gîndim la necesitatea unui război, deoarece acesta s-ar transforma imediat într-un război nuclear, atomic.

“Iar războiul se poate termina fără învingători și fără învinși într-o sinucidere a omenirii; ca atare, este de detestat logica care conduce la război, ideea că lupta pentru distrugerea adversarului, contradicțiile și războiul însuși ar fi factori de progres și de înaintare în istorie. Atunci cînd este înțeleasă necesitatea acestei detestări, trebuie în mod necesar să intre în criză atât logica “războiului total”, cât și cea a “luptei de clase” (CA, 18).

Perioada de după cel de-al doilea război mondial a lăsat diviziuni profunde. Jumătate din continentul european a intrat sub dominarea comunismului totalitarist, iar cealaltă parte a țărilor europene încearcă strada unei concepții socialdemocratice, inspirate din modelul scandinav. Societatea capitalistă încearcă să combată marxismul printr-o creștere a bunurilor materiale. Însă acestei societăți consumiste papa îi reproșează fără jumătăți de măsură un lucru foarte grav, și anume acela de

“a reduce total omul la sfera economică și a satisfacerii necesităților materiale” (CA, 19).

Pe de altă parte, celălalt mare eveniment al perioadei postbelice îl reprezintă așa-numita “decolonizare”. Însă această “decolonizare” este definită de papă doar “formală” întrucît

“... sectoare decisive ale economiei rămîn încă în mîna marilor firme străine, care nu vor să se lege în mod durabil de binele Tării care le primește, și însăși viața politică

este controlată de forțe străine, în timp ce în interiorul granițelor Statului conviețuiesc grupuri tribale, neunite încă într-o autentică comunitate națională” (CA, 20).

În unele din aceste țări s-a răspândit ideea că s-ar putea reconcilia doctrina marxistă și doctrina socială creștină cu unele tradiții populare pentru o deplină eliberare națională.

Oricum, trebuie să nu uităm că doar după al doilea război mondial s-a accentuat un sentiment mai puternic pentru drepturile omului.

“Constatînd cu satisfacție un atare proces, nu putem totuși să trecem sub tăcere faptul că bilanțul complexiv al diferitelor politici de promovare a dezvoltării nu este totdeauna pozitiv. În plus, Națiunile Unite nu au reușit pînă acum să contruiască instrumente eficace pentru soluționarea conflictelor internaționale, care sînt ca niște alternative ale războiului, și se pare că aceasta este principala problemă pe care comunitatea internațională trebuie să o rezolve” (CA, 21).

III. Anul 1989

“Se părea că ordinea europeană, derivată din al doilea război mondial și definitivată de acordurile de la Yalta, ar fi putut fi schimbată doar de un alt război. În schimb, aceasta a fost depășită de angajarea neviolentă a oamenilor care, refuzînd mereu să cedeze puterii forței, au știut să găsească din cînd în cînd forme eficace de mărturisire a adevărului” (CA, 23).

Cu anul 1989 dispare așadar vechea ordine mondială născută la Yalta, moare datorită crizei economice provocate de sistemul totalitarist comunist. Acest sistem care, așa cum am văzut, își trage originea din concepția atee despre om.

“Omul este înțeles mai bine, dacă este încadrat în sfera culturii prin limbajul, istoria și pozițiile pe care le ia în fața evenimentelor fundamentale ale existenței, cum sînt nașterea, iubirea, munca, moartea. În centrul oricărei culturi stă atitudinea pe care omul o ia față de misterul cel mai mare: misterul lui Dumnezeu. Culturile diferitelor Națiuni sînt, în fond, tot atîtea moduri de a aborda întrebarea referitoare la sensul existenței personale: cînd o atare întrebare este eliminată, sînt corupte cultura și viața morală a Națiunilor” (CA, 24).

Creștinii, mai ales laicii, sînt chemați să muncească pentru ca societatea demnă de om să se poată ridica deasupra atîtor contradicții care prind rădăcini chiar și în inima omului.

Evenimentele din '89 s-au desfășurat mai ales în estul Europei și au avut ca o primă consecință practică întâlnirea dintre Biserică și lumea muncii. Aceasta este o ocazie oferită libertății umane pentru a colabora cu planul misterios al lui Dumnezeu care lucrează în istorie.

Totuși, trebuie să nu uităm că marxismul acum în criză nu elimină nedreptățile și opresiunea; pentru aceasta

“celor care astăzi sînt în căutarea unei noi și autentice teorii și practici de eliberare, Biserica le oferă nu numai doctrina sa socială și, în general, învățătura referitoare la persoana răscumpărată în Cristos, ci și angajarea sa concretă și ajutorul pentru a combate emarginarea și suferința” (CA, 26).

Intr-adevăr, prezentul, care încearcă să depășească acele tentative ale trecutului, când unii creștini încercaseră un compromis imposibil între marxism și creștinism, încearcă în același timp

“să reafirme caracterul pozitiv al unei autentice teologii a integralei eliberări umane” (CA, 26).

Sfârșitul comunismului a demonstrat indirect importanța netăgăduitei interdependențe dintre popoare, interdependență blocată imediat de comuniști prin diviziunea în blocuri, diviziune la care, așa cum o știm, au colaborat și capii marilor puteri occidentale. Ajutorul pe care țările europene va trebui să-l dea țărilor est-europene constituie o problemă de justiție. Țările est-europene nu trebuie lăsate singure, deoarece situația lor provine din evenimente care au angajat și țările occidentale.

“In primul rînd trebuie abandonată mentalitatea care îi consideră pe săraci - persoane și popoare - ca o greutate inoportună, care pretind să consume ceea ce au produs alții. Săracii cer dreptul să participe la bunurile materiale și să-și poată folosi capacitatea de muncă, creînd astfel o lume mai dreaptă și mai prosperă pentru toți” (CA, 28).

Dar ce fel de dezvoltare? Desigur nu aceea care înțelege să-i conducă pe toți la nivelul țărilor bogate, ci aceea care vrea

“să construiască printr-o muncă comună o viață mai demnă, care să facă să crească efectiv demnitatea și creativitatea fiecărei persoane, capacitatea sa de a răspunde propriei vocații” (CD, 29).

Iar ca o încoronare a dezvoltării înțelese astfel

“stă exercitarea dreptului-datorie de a-l căuta pe Dumnezeu, de a-l cunoaște și de a trăi conform acestor cunoștințe despre el” (CA, 29).

IV. Proprietatea privată și destinația universală a bunurilor

În actualul context care a văzut căderea socialismului, lăsînd loc capitalismului, Ioan Paul al II-lea identifică problema cu care se confruntă și se va confrunța societatea de mîine, mai ales cea est-europeană, iar această problemă-dificultate o constituie “dreptul la proprietatea privată”.

“Un atare drept, fundamental pentru autonomia și dezvoltarea persoanei, a fost mereu apărut de Biserică. La fel, Biserica învață că proprietatea asupra bunurilor nu este un drept absolut, dar are înscrise în natura sa de drept uman propriile limite” (CA, 30).

Deja Leon al XIII-lea, în timp ce proclama dreptul la proprietatea privată, afirma în același timp că “folosirea” bunurilor este subordonată originarei destinații comune. Succesorii săi nu au făcut altceva decît să repete, să aprofundeze acest concept, și însuși conciliul Vatican II, în constituția *Gaudium et Spes* afirmă:

“Omul, folosindu-se de aceste bunuri, trebuie să considere lucrurile exterioare pe care legitim le posedă nu numai ca proprii, dar și comune, în sensul că pot să-i fie folosite nu numai lui, dar și altora” (CA, 30).

Rădăcina universalei destinații a bunurilor, afirmă Ioan Paul al II-lea, se bazează pe actul pe care Dumnezeu l-a săvîrșit, acela de a fi

“dat pămîntul întregului neam omenesc, pentru ca el (pămîntul) să-i susțină pe toți, fără a exclude și fără a privilegia pe cineva” (CA, 31).

Totuși, de la sine, pămîntul nu produce; el trebuie lucrat. Iată așadar că istoria omului a fost mereu marcată de acești doi factori: pămîntul și munca. De aici se naște necesitatea proprietății individuale, pentru a te bucura de roadele propriei munci. Astăzi, devine tot mai relevant rolul muncii umane individuale, care se intersectează însă cu munca altor oameni,

“astăzi, mai mult ca oricînd, înseamnă a lucra cu ceilalți și a munci pentru alții: înseamnă a face ceva pentru cineva” (CA, 31).

Dacă în trecut factorul decisiv al producției îl reprezenta pămîntul iar mai tîrziu capitalul, astăzi ne dăm seama că decisiv este omul însuși și capacitatea sa de cunoaștere.

Această cunoaștere s-a înrădăcinat într-un nou tip de proprietate, cea a cunoașterii, a tehnicii și a științei. Acest fapt crează situația în care sînt nenumărate persoane care

“dacă nu sînt dea dreptul exploatate, sînt foarte marginalizate, iar dezvoltarea economică se desfășoară pe deasupra capului lor... De fapt, lor nu li se recunoaște demnitatea, iar uneori se încearcă a le elimina din istorie printr-un sever control demografic, contrar demnității umane” (CA, 33).

Nu este de prisos a aminti nenumăratele tentative de “family planning” care au loc în ultimele decenii în așa-zisele țări în curs de dezvoltare, tentative conduse de organizații din țările bogate. Intr-adevăr, se poate afirma că

“Cu toate schimbările ce au avut loc în societățile mai avansate, carențele umane ale capitalismului, din care decurge dominarea lucrurilor asupra omului, nu au dispărut deloc” (CA, 33).

Pentru a îmbunătăți situația, se pare că metoda cea mai bună o reprezintă accesul acestor țări la comerțul liber. Însă, papa ne avertizează

“Înainte logicii schimbului liber și a formelor de dreptate proprii acestui schimb, există ceva care e datorat omului pentru că este om, în forța demnității sale eminente” (CA, 34).

Intr-adevăr este bine să nu uităm că acele premise puse de Rerum novarum acum o sută de ani, sînt încă deziderate pentru multe țări din Lumea a Treia. O atare situație ne apare ca un câmp de angajare și de muncă intensă. De muncă împotriva unui sistem economic care privilegiază absoluta prevalență a capitalului, a posedării instrumentelor de producție și a pămîntului, factori care obstaculează libera subiectivitate a muncii omului. Acestui sistem a încercat să-i răspundă socialismul, dar el nu s-a dovedit a fi altceva decît un capitalism de stat. Adevăratul model alternativ al acestui sistem economic, afirmă papa, este

“o societate a muncii libere, a întreprinderii și participării. Ea nu se opune comerțului, dar cere ca să fie controlată oportun de forțele sociale ale Statului...” (CA, 35).

Aceasta și pentru că

“s-a văzut cît de înacceptabilă este afirmația că înfrîngerea așa-zisului “socialism real” trebuie să lase capitalismul ca unicul model al organizării economice” (CA, 35).

Analizînd bine prezentul, se poate afirma că problema cea mai urgentă care trebuie rezolvată este sanarea debitului interna ional.

“Este just a afirma că datoriile trebuie plătite; dar nu este licit a cere sau a pretinde o plătire a datoriilor, atunci c nd aceasta ar impune alegeri politice care împing întregii popula ii spre foame  i disperare. Nu este jut a pretinde că datoriile trebuie plătite cu sacrificii insuportabile. Este necesar în aceste cazuri - a a cum în parte se realizează - să se găsească modalit  i de ameliorare, de am nare sau chiar de anulare a datoriilor, modalit  i compatibile cu dreptul fundamental al popoarelor la subzisten    i progres” (CA, 35).

 n ceea ce prive te societ  ile bogate, este bine de amintit că

“nu e rău a dori să tr ie ti mai bine, dar este gre it modul de via   ce se pretinde mai bun  i orientat spre a avea, nu spre a fi; vrea să dăinuie nu pentru a fi mai mult, dar pentru a- i duce via  a într-o plăcere  n eleas  ca scop de sine stătător” (CA, 36).

Sărăcia sau meschinitatea inten iei omului de a posedea lucrurile, de a tiraniza natura, nu de a o guverna, crează - împreună cu problema consumismului -  i problema ecologică. Si dacă pentru sectorul ecologic există un interes insuficient, de “ecologia umană”, adică pentru gravele probleme ale urbanizării, există un interes  i mai restr ns. Prima structură fundamentală care favorizează “ecologia umană” este familia  n eleas  ca un “sanctuar al vie ii”. Aceasta înseamnă că nu trebuie “idolatrizat” comer ul, deoarece acesta ignoră existen a bunurilor care din natura lor nu pot fi considerate ca simple obiecte ale comerțului.

Comercializarea realit  ii determinase marxismul să vorbească de alienare. Papa afirmă că dacă interpretarea marxistă a alienării este gre it  deoarece o face să plece din interiorul raporturilor de producție  i de proprietate, adică atribuindu-i un fundament materialist, este tot la fel de adevărat că

“alienarea cu pierderea sensului autentic al existen ei reprezintă o realitate chiar  i în societ  ile occidentale. Ea se verifică în consum, c nd omul este implicat într-o re ea de false  i superficiale satisfac ii, în loc să fie ajutat să- i facă autentică  i concretă experien a personalit  ii sale. Ea (alienarea) este prezentă  i în muncă, atunci c nd este organizată într-o atare manieră  nc t absolutizează numai roadele sale  i nu se preocupă ca muncitorul, prin munca pe care o depune, să se realizeze mai mult sau mai pu in pe el însuși, în a a fel  nc t să crească participarea sa la o autentică comunitate solidară, sau, dimpotrivă, să crească izolarea sa într-un complex

relațional de competitivitate exagerată și de reciprocă înstrăinare în care el este considerat ca un mijloc, și nu ca un scop. Este necesar să readucem conceptul de alienare la viziunea creștină, întrevăzînd în el inversarea între mijloace și scopuri: atunci cînd nu se recunoaște valoarea și măreția persoanei în ea însăși și în alții, atunci omul se privează de posibilitatea de a se folosi de propria umanitate și de a intra în acea relație de solidaritate și de comuniune cu ceilalți oameni pentru care, de altfel, Dumnezeu l-a creat. Intr-adevăr, prin dăruirea de sine omul devine el însuși, iar această dăruire este posibilă datorită “capacității de transcendență” a persoanei umane. Omul nu se poate dăruie pe el însuși unui proiect doar uman al realității, unui ideal abstract sau unei false utopii. Ca și persoană, el poate să se dăruie pe sine unei alte persoane sau altor persoane și, în sfîrșit, lui Dumnezeu care este autorul ființei sale și este unicul care poate primi pe deplin dăruirea sa. Este alienat omul care refuză să iasă din el însuși și să trăiască experiența dăruirii de sine și a formării unei autentice comunități umane, orientată spre destinul său ultim care este Dumnezeu. Este alienată societatea care, în formele sale de organizare socială, de producție și de consum, face să devină mai dificilă realizarea acestei dăruiri de sine și constituirea acestei solidarități interumane” (CA, 41).

Căderea socialismului, înlocuit de “victoria” capitalismului, ne face să ne punem o întrebare fundamentală: Spre acesta din urmă trebuie să se îndrepte eforturile țărilor care încearcă să-și refacă economia și societatea?

“Acesta este modelul ce trebuie propus Țărilor Lumii a Treia, care încearcă calea adevăratului progres economic și civil?” (CA, 42)

Întîi de toate trebuie să ne punem întrebarea: Ce înțelegeam prin capitalism? De la răspunsul la o atare întrebare depinde o afirmație pozitivă sau negativă.

“Dacă prin “capitalism” se înțelege un sistem economic care recunoaște rolul fundamental și pozitiv al întreprinderii, al comerțului, al proprietății private și al succesivei responsabilități față de mijloacele de producție, al liberei creativități umane în sectorul economic, atunci răspunsul este afirmativ, chiar dacă ar fi mai corect să vorbim de o “economie de inițiativă”, de o “economie comercială”, sau mai simplu, de o “economie liberă”. Dar dacă prin “capitalism” se înțelege un sistem în care libertatea în sectorul economic nu este încadrată într-un solid context juridic care să o pună în serviciul libertății umane integrale și să o considere ca o particulară

dimensiune a acestei libertăți, al cărei centru este etic și religios, atunci răspunsul este decis negativ” (CA, 42).

Atunci, în acest context,

“proprietatea mijloacelor de producție atât în sfera industrială cât și cea agricolă este justă și legitimă dacă slujește unei munci utile; în schimb, devine ilegală, atunci când nu este valorizată sau servește doar pentru a împiedica munca altora, pentru a obține un câștig care nu provine din extinderea globală a muncii și a bogăției sociale, ci din comprimarea lor, din exploatarea ilicită, din speculă și din ruptura solidarității în lumea muncii. O atare proprietate nu are nici o justificare și constituie un abuz în fața lui Dumnezeu și a oamenilor” (CA, 43).

Desigur, Biserica nu are modele de propus; ea se propune doar ca o călăuză ideală indispensabilă. Chiar dacă ea respectă legitima autonomie a ordinei democratice, nu are atribuția de a-și exprima preferința pentru o determinată soluție constituțională sau instituțională.

V. Statul și cultura

Putem afirma că Biserica apreciază sistemul democratic chiar dacă

“astăzi se tinde a se afirma că agnosticismul și relativismul sceptic reprezintă filosofia și atitudinea fundamentală ce răspund formelor politice democratice, și că toți cei convingși de cunoașterea adevărului și care aderă cu fermitate acestuia, nu prezintă încredere din punct de vedere democratic, deoarece nu acceptă ca adevărul să fie determinat de majoritate sau să varieze în funcție de diferitele echilibre politice” (CA, 46).

În acest context, rezultă important rolul statului. El poate avea un rol de suplinitor în situații excepționale, chiar dacă trebuie mereu să respecte principiul de subsidiaritate, adică

“o societate de ordin superior nu trebuie să intervină în viața internă a unei societăți de ordin inferior, privînd-o de competențele sale” (CA, 48).

Pentru a depăși mentalitatea individualistă, atât de răspîndită astăzi, se cere o angajare concretă de solidaritate și caritate. Aceasta începe în familie, considerată ca și

“comunitate de muncă și solidaritate” (CA, 49).

Pentru acest motiv se cer din partea statului intervenții în favoarea familiei, o politică mai atentă de susținere a ei, realizându-se astfel “subiectivitatea societății”. Dar societatea capitalistă nu se află în aceste condiții, deoarece

“astăzi individul este sufocat între cei doi poli ai statului și ai comerțului. Intr-adevăr, se pare că uneori individul există doar ca producător și consumator, sau ca obiect al administrației Statului, uitându-se că viața comună a oamenilor nu are ca finalitate nici Statul nici comerțul, întrucât posedă intrinsec o valoare singulară pe care Statul și comerțul trebuie să o servească. Înainte de toate, omul este o ființă care caută adevărul și se străduiește să-l trăiască și să-l aprofundeze într-un dialog care angajează generațiile trecute și viitoare” (CA, 49).

În aceasta constă cultura unei națiuni și într-un atare context își află locul și evanghelizarea care o susține în drumul său spre adevăr. Papa amintește contribuția Bisericii în favoarea unei adevărate culturi care favorizează pacea, care luptă împotriva modelelor de masificare. Amintind apoi enciclica lui Paul al VI-lea, *Populorum progressio*, Ioan Paul al II-lea repetă că celălalt nume al păcii este dezvoltarea. La aceasta nu se va ajunge decât printr-o

“concentrare mondială spre dezvoltare, care implică și sacrificarea unor poziții de profit și putere, de care se bucură economiile cele mai dezvoltate” (CA, 52).

Aceasta comportă desigur importante schimbări în stilul de viață, cu scopul de a limita risipirea resurselor ambientale sau umane.

VI. Omul este calea Bisericii

Unica și adevărata figură care domină doctrina socială a Bisericii este omul. Nu este vorba de un om abstract, ci concret, istoric. Omul, în realitatea sa de drept și păcătos. Pentru acest motiv se poate spune că doctrina socială are în sine o valoare evanghelizatoare. Mesajul social al Evangheliei nu trebuie considerat ca o teorie, dar întâi de toate ca un fundament și o motivare pentru acțiune. Din acest motiv

“Astăzi mai mult ca oricând Biserica este conștientă că mesajul său social va găsi credibilitate prin mărturia faptelor, înainte de coerența și logica sa internă. Si din această conștiință derivă opțiunea sa preferențială pentru săraci” (CA, 57).

Însă papa subliniază că

“nu este vorba doar de a da din ceea ce prisosește, ci de a ajuta popoare întregi, care sînt excluse sau emarginate, pentru a intra în sfera dezvoltării economice și umane. Aceasta va fi posibil nu numai dînd din ceea ce e de prisos, iar lumea noastră produce din abundență, mai mai ales schimbînd stilul de viață, modelele de producție și consum, structurile consolidate ale puterii care astăzi susțin societatea” (CA, 58).

Acesta reprezintă unul din pasajele cele mai importante ale acestei enciclice, deoarece aici se întrevide convingerea papei că nu există o altă cale de ieșire din dezechilibrul dintre bogați și săraci decît schimbînd stilul de viață consumist care caracterizează nenumărate persoane și state întregi.

Biserica va rămîne fidelă și în mileniul al III-lea în a-și face proprie calea omului. Ea știe că, procedînd astfel, va trebui în continuare să denunțe devierile și falsitățile; știe că

“acest strigăt al ei nu va fi mereu primit favorabil de toți” (CA, 61),

însă coerentă Maestrului ei și activității sale bimilenare, prin Dumnezeu, va rămîne alături de om și de problemele sale concrete, fie ele spirituale sau materiale, încercînd mereu să le analizeze și să le orienteze pe acestea din urmă în lumina Revelației și a rațiunii umane.

Iași, 9 octombrie 1998